

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-23>

УДК 338.43.02:330.341.1:631.152

СТРАТЕГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВИ ЙОГО РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ

STRATEGIC IMPERATIVES OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE AS THE BASIS OF ITS RESILIENCE

Жегус Олена Валентинівна

доктор економічних наук, професор, професор кафедри,
Державний біотехнологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3318-4646>

Давиденко Володимир Вікторович

здобувач вищої освіти доктора філософії,
Державний біотехнологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4108-2362>

Zhehus Olena, Davydenko Volodymyr
State Biotechnological University

Стаття присвячена актуальним питанням розвитку нових підходів до розробки та реалізації стратегій інноваційного розвитку аграрних підприємств. Обґрунтовано, що сучасний інноваційний розвиток має забезпечити перехід аграрного сектору від сировинної на продовольчу модель, засновану на глибокій переробці сільськогосподарської продукції і виробництві харчових продуктів з високою доданою вартістю. З урахуванням глобалізаційних та інтеграційних процесів доведено важливість дотримання принципів сталого розвитку в інноваційній діяльності, необхідність орієнтації на провідні цифрові та біотехнології, на основі чого утворюватимуться можливості вибудувати високотехнологічний та відповідальний агробізнес, стійкий до майбутніх викликів та шоків. Визначено стратегічні імперативи та відповідні завдання для їх імплементації, що забезпечить його прискорений розвиток та резильєнтність.

Ключові слова: аграрний сектор, стратегування, інновації, розвиток, сталий розвиток, резильєнтність.

The devastating consequences of military aggression have led to significant human, financial, and property losses in Ukraine's agricultural sector, further complicating its operations. Supporting Ukraine's economy through the recovery and development of the agricultural sector is crucial. Accordingly, there is a pressing need to explore new approaches to developing and implementing innovative strategies for agricultural enterprises in times of military conflict and in the post-war period. Strategy development must take into account contemporary challenges and opportunities that will allow for the transformation of Ukraine's agricultural sector. Therefore, the aim of this study is to identify the catalysts of innovative development that will determine its priorities in the agricultural sector. It is noted that the new opportunities for innovative development in the agricultural sector are linked to global processes of globalization, support, and direction of Ukraine towards integration into the European space. This necessitates adherence to the principles of sustainable development and the establishment of a responsible agribusiness based on them. It is emphasized that the breakthrough in the strategy of innovative development of agricultural enterprises should be ensured by the development and implementation of advanced digital and biotechnologies. This will enable achieving a high technological level in agricultural enterprises. Taking into account the principles of sustainable development and modern achievements in the field of digital and biotechnologies, strategic imperatives have been formulated and corresponding tasks for their implementation have been identified. The developed recommendations aim to accelerate the transition from a raw material to a food model of the agricultural sector, based on deep processing of agricultural products and the production of high-value-added food products. The identified strategic imperatives will ensure the resilience of the agricultural sector, its ability to quickly recover now and in the post-war period, and continue to demonstrate resilience to future changes and shocks.

Keywords: agricultural, strategizing, innovations, development, sustainable development, resilience.

Постановка проблеми. За майже три десятки років реформування аграрного сектору України суттєвого прориву так і не відбулося. Залишається головною невирішеною проблемою – сировинна модель розвитку, яка наразі переважає і дуже повільно трансформується у модель аграрного виробництва з високою доданою вартістю. До військової агресії на фоні нарощення аграрного виробництва в Україні щорічно спостерігалось зростання імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, обсяги якого у 2021 році сягнули майже 75 млрд доларів [14], причому лише 46,2% імпорту склали саме готові харчові продукти. Таким чином, економіка України слабо використовує власний потужний аграрний потенціал для переробки і виробництва харчових продуктів.

На таку ситуацію вплинули чисельні суб'єктивні та об'єктивні фактори. Від пасивності і неготовності суб'єктів господарювання до інноваційного розвитку і до глобальних процесів, які утворюють наразі потужні гібридні загрози. Слід також враховувати, що тривалий час домовленості та угоди між міжнародними гравцями глобального продовольчого ринку та усталені і непорушні світові торговельні зв'язки не дозволяли Україні нарощувати експорт аграрної продукції, що певним чином стримувало й інноваційний розвиток аграрних підприємств. Але саме зараз в умовах військової агресії весь світ підтримує Україну, в тому числі відкрилося нове вікно можливостей для просування вітчизняної агропромислової продукції на міжнародний продовольчий ринок. Реалізація цієї можливості потребує трансформації українського агровиробництва та переробки відповідно до світових вимог і трендів. Тому настав час рішучих змін, що потребує цілеспрямованих дій щодо активізації інноваційного розвитку агропереробних підприємств. Саме інновації у сукупності з новими знаннями, одержаними із фундаментальної та прикладної науки, розвиваючої освіти, та мережними комунікаціями характеризують сучасний суб'єкт розвитку [13].

Для того, щоб скористатися новим вікном можливостей для виходу продукції аграрного сектору України на міжнародний ринок, потрібно застосовувати стратегічний підхід, який має забезпечити проривний інноваційний розвиток. Якщо раніше стратегія розвитку сприймалася в контексті пошуку розумного балансу між ресурсами компанії, її можливостями щодо використання цих ресурсів та задоволення попиту на ринку, то в сучасних

умовах глибинних та швидких трансформацій під впливом технологічної революції і гібридних загроз стратегія розвитку – це пошук нових можливостей і зосередження зусиль на тому, як їх використати з урахуванням не просто власного наявного (його здебільшого не вистачить на проривний інноваційний розвиток), а всього доступного потенціалу.

Військова агресія ще більше загострила проблеми в аграрному секторі. За даними опитування, проведеного у січні 2023 року Українською Радою Бізнесу у співпраці з *Help-Hilfe zur Selbsthilfe* в Україні, виявлено, що критичним та незадовільним поточний стану свого агробізнесу вважають 8 та 20,75%, відповідно, 50% – вважають задовільним, а лише 21,25% – добрим [5]. Подолання проблем для виживання і пошук нових можливостей для подальшого розвитку вимагає інновацій, активних дій і стратегій.

З урахуванням особливостей сучасних умов суб'єктам господарювання в аграрному секторі потрібні якісно нові підходи та інструментарій для стратегування і забезпечення на цій основі інноваційного розвитку, який має забезпечувати не тільки результативність, ефективність, конкурентоспроможність підприємства, а й його резильєнтність, яка все більше набуває ролі невід'ємного атрибуту економічної системи, як її здатності долати шоки та продовжувати функціонувати за будь-яких складних умов і викликів. Тому першочерговим завданням стратегування в аграрних підприємствах є визначення імперативів інноваційного розвитку, які дозволять сформувати нове стратегічне бачення і визначити пріоритетні завдання відповідно до сучасних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Усе більше уваги вітчизняних учених приділяється актуальним питанням інновацій та стратегій розвитку аграрного сектору в контексті сучасних викликів. Науковцями розглядаються теоретичні та прикладні аспекти формування стратегії інноваційного розвитку агробізнесу України в післявоєнний період [10]; пропонуються нові наукові підходи до інноваційного розвитку агропромислового комплексу з урахуванням процесів міжнародної інтеграції [4], їх маркетингової діяльності агропереробних підприємств [9; 12] та управління [11]; визначаються особливості розвитку та напрями удосконалення інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі [8], аналізуються інноваційні тренди розвитку суб'єктів агропромислового виробництва

[7]; проводяться теоретико-прикладні дослідження щодо формування стратегій розвитку підприємств агропромислового комплексу на інноваційних засадах задля відновлення економіки країни у післявоєнний період [3]; формуються нові бачення та обґрунтовуються інноваційні засади трансформаційних змін в агропромисловому виробництві [6]. Проте у зазначених та інших наукових працях мова йде здебільшого про активізацію інноваційних процесів, але важливим і ще мало дослідженим напрямом залишається питання розробки такої проривної стратегії інноваційного розвитку, яка дозволила б повністю перезавантажити, переформатувати, трансформувати агропромисловий комплекс України відповідно до сучасних викликів, запитів та вимог і забезпечити його резильєнтність.

Нажаль, що на фоні руйнування та бід, які принесла Україні військова агресія, у нас виникли нові унікальні можливості не просто модернізувати, а побудувати країну зі стійкою економікою та безпечним майбутнім на основі швидкої і сталої траєкторії зростання. Міжнародна фінансова допомога, консультаційна та дорадча підтримка базуються на ідеї реконструкції, яка дасть унікальну можливість радикально покращити виробничий потенціал України, щоб наблизити його до сучасного рівня технологічного кордону, закласти основи для довгострокового зростання та ще тісніше інтегрувати Україну в економічний світ [1]. Для реалізації цих амбітних цілей щодо швидкого та якісно кращого відновлення агропромислового комплексу України інноваційний розвиток має відбуватися на основі відповідних сучасним принципам, викликам та вимогам стратегічних імперативів, що зумовлює необхідність їх визначення та обґрунтування.

Постановка завдання. Проаналізувати сучасні виклики, тенденції, наявні та потенційні можливості в зовнішньому середовищі та на цій основі сформулювати стратегічні імперативи інноваційного розвитку аграрного сектору України для забезпечення швидкого відновлення, подальшого розвитку і резильєнтності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна завжди вважалася аграрною країною, з високою часткою участі даного сектору у ВВП. У складних умовах військової агресії виробництво сільськогосподарської сировини та продовольства, їх заготівля, зберігання, переробка і реалізація населенню збільшують свою роль в підтримці вітчизняної

економіки. За даними Державної служби статистики України [14] у 2022 р. частка ключової ланки аграрного сектору – продукції сільськогосподарського, лісового та рибного господарства у ВВП України продовжила динаміку зростання, вона перевищила 12,4%, що є найбільшим показником з 2010 року (рис. 1).

У надскладні часи аграрний сектор забезпечує населення України робочими місцями, частка найманих працівників в аграрному секторі у 2022 р. складала близько 15%, зокрема, в сільському, лісовому та рибному господарстві – 8%, в харчовій промисловості – 5,1%, інші – в сфері логістики та розподілу. В умовах військової агресії його соціальна роль ще більше зростає в забезпеченні продовольчої безпеки, пом'якшенні соціальної напруги в суспільстві, підтримці та розвитку сільських територій.

Поштовхом для розвитку аграрного сектору до повномасштабного вторгнення було суттєве збільшення обсягу інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство у 2021 році на 38% порівняно з 2020 р., їх розмір сягнув майже 70000 тис. грн., що є найвищим показником за весь період незалежності України (рис. 2). Проте початок повномасштабної військової агресії спричинив нові проблеми та змусив змінювати чисельні плани на розвиток на рятівні плани щодо виживання та утримання аграрного сектору.

Слід наголосити, що за виявлених тенденцій і підходів, які наразі панують в аграрному секторі, економіка лише підтримується, але слабо розвивається. Оскільки очікувати покращення зовнішніх умов і послаблення впливу гібридних загроз не слід, необхідно переходити до активних і рішучих дій в контексті активізації інноваційних процесів в аграрному секторі, що дозволить адаптуватися аграрним підприємствам до нових вимог та викликів.

Крім того, спочатку руйнівні для усіх сфер життя наслідки пандемії COVID-19, за якими одразу виникли ще більші потрясіння, а зараз майже повний хаос і надзвичайно високий рівень невизначеності та небезпеки вимагають пошуку шляхів забезпечення резильєнтності підприємств, тобто формування їх здатності швидко відновлюватися і далі протистояти все більш складним викликам, шукати нові можливості і розвиватися попри деструктивні перешкоди. Особливо це актуально для підприємств аграрного сектору, які стикнулися наразі з безпрецедентними загрозами, пов'язаними з давно назрілими пробле-

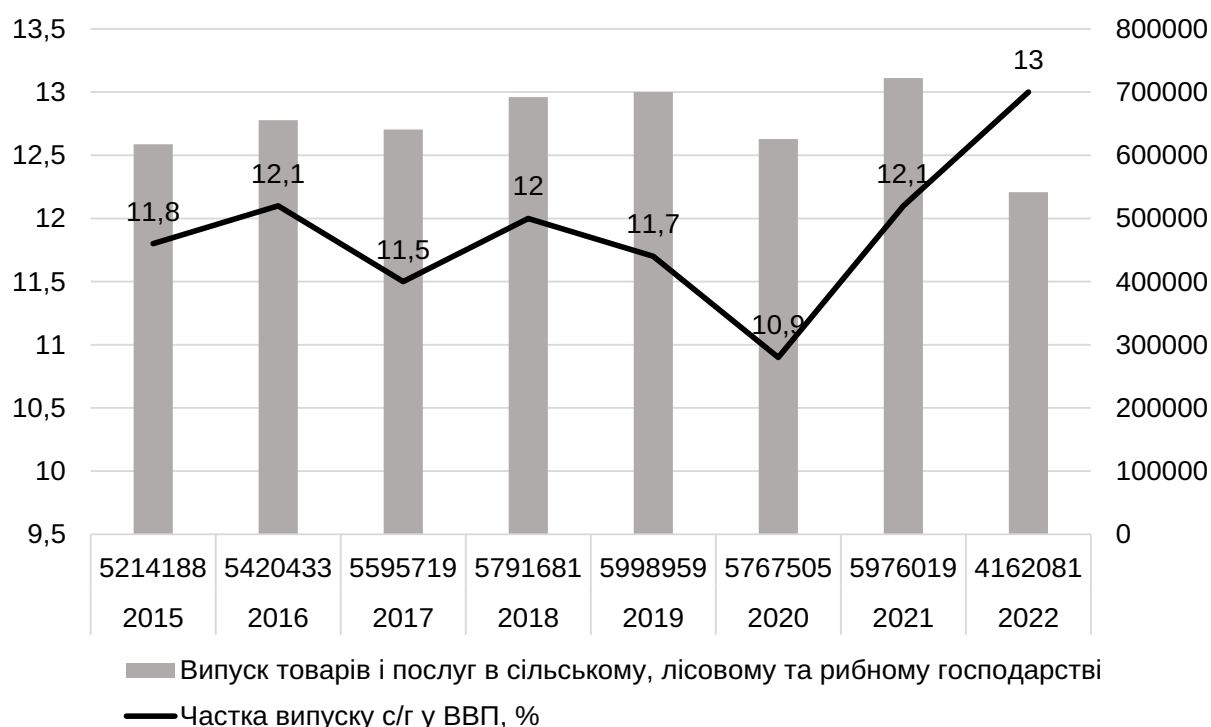

Рис. 1. Динаміка випуску в сільському, лісовому та рибному господарстві України у 2015–2022 рр.

Джерело: створено авторами за даними [14]

мами, до яких постійно додаються нові.

З урахуванням вже наявних та майбутніх викликів, пріоритетом для розвитку аграрного сектору України і перетворення його на рушійну силу економічного зростання зараз та особливо у повоєнний період вважаємо перехід від сировинної моделі на виробництво конкурентоспроможної, сучасної агропродукції з високою доданою вартістю. Тривалий час українська агропродукція була в основному «донором» сировини для іноземних виробників продовольства. Зокрема, як зазначає радник в Національній інвестиційній раді при Президентові України, президент української Асоціації промислових біотехнологій О. Бататін понад 70% врожаю зернових та олійних культур України експортуються у вигляді сировини для економіки інших країн [2]. Наразі настав час трансформацій і перебудови в аграрному секторі на основі інноваційного розвитку, що сприятиме збільшенню виробництва високоякісних харчових продуктів з високою споживчою цінністю, маржинальністю і доданою вартістю для зовнішніх та внутрішнього ринків. Реалізація такої амбітної мети потребує активізації інноваційних процесів і застосування стратегічного підходу.

З урахуванням впливу трансформаційних процесів важливо синхронізувати сучасні

виклики, тенденції, наявні та потенційні можливості в зовнішньому середовищі, що дозволить сформуванню нове стратегічне бачення для суб'єктів господарювання аграрного сектору. Серед усієї сукупності процесів і подій, які відбуваються у світі і зумовлюють різні за силою впливу ризику, загрози і можливості, ключовими каталізаторами інноваційного розвитку агробізнесу вважаємо ідеї та принципи сталого розвитку, цифрову трансформацію, яка торкнулася усіх сфер життя, та розвиток біотехнологій нового покоління (рис. 3). У сукупності вони формують глобальні тенденції щодо розвитку циркулярної економіки у сполученні з процесами декарбонізації та діджиталізації, які набирають темпів, і зумовлюють зміни парадигми господарювання та управління в аграрному секторі.

Відповідно до зазначеного стратегічне бачення інноваційного розвитку аграрного сектору повинно враховувати комплексність наведених викликів та можливостей, що виникають у світі, і прагнути до створення стійкого й ефективного аграрного виробництва сучасної і конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції та харчових продуктів. При цьому важливо проявляти підприємницьку та новаторську ініціативу; спрямовувати зусилля на пошук і формування нових можливостей

для виробництва та просування своїх продуктів [9]. Саме активізація інноваційного процесу сприятиме виявленню та/або створенню перспектив для аграрних підприємств.

Стратегічна мета інноваційного розвитку аграрного сектору – розбудова високотехно-

логічного, відповідального агробізнесу, який забезпечить перехід до моделі економіки з акцентом на глибоку переробку сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю на засадах сталого розвитку та з використанням прогресивних цифрових і біо-

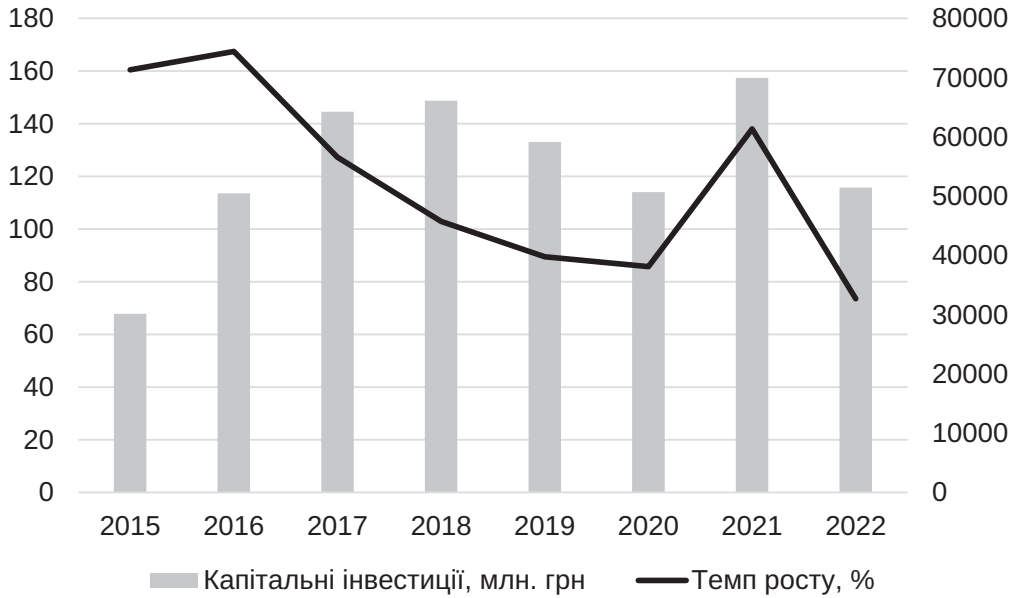

Рис. 2. Динаміка капітальних інвестицій в сільському, лісовому та рибному господарстві України у 2015–2022 рр.

Джерело: створено авторами за даними [14]

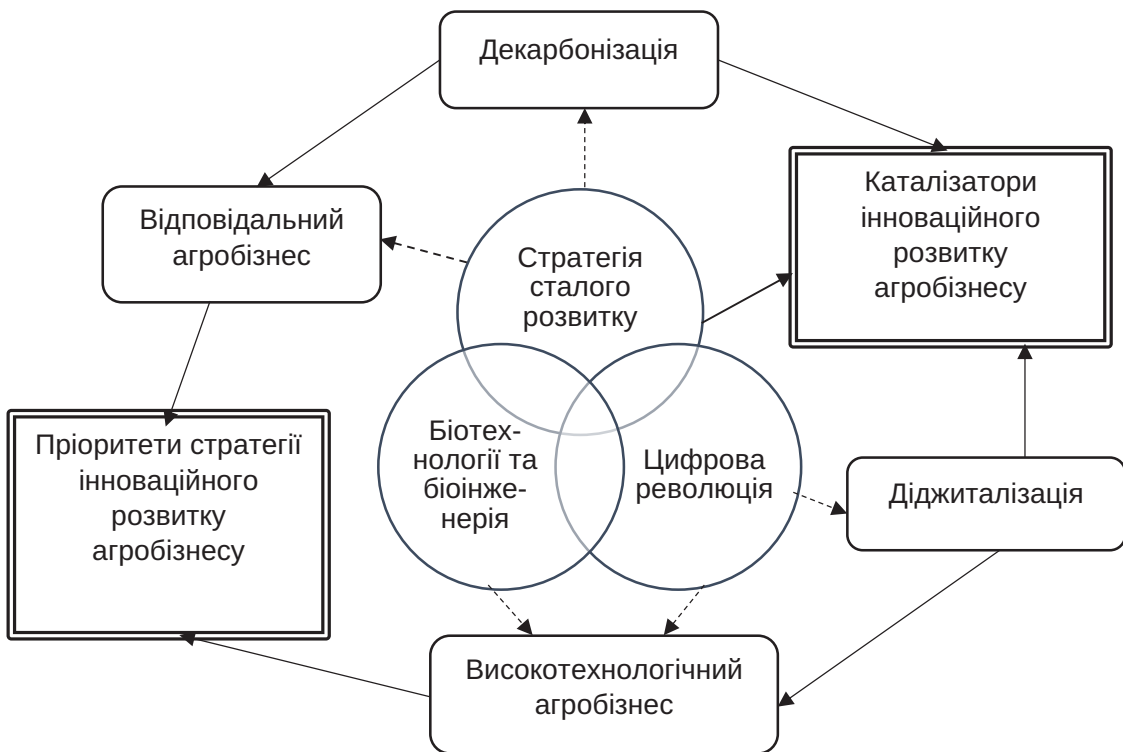

Рис. 3. Передумови сучасного інноваційного розвитку аграрного сектору

Джерело: створено авторами

технологій. Досягнення цієї мети потребує розробки та впровадження у діяльність аграрних підприємств усіх видів інновацій, починаючи від технологічних, продуктових, організаційних, управлінських і до маркетингових, які у сукупності мають забезпечити потужний синергетичний ефект.

Відповідно до виокремлених передумов сучасного інноваційного розвитку агробізнесу визначено стратегічні імперативи та від-

повідні завдання для аграрних підприємств (табл. 1). Розробка та імплементація стратегії інноваційного розвитку, заснованої на визначених імперативах, дозволить аграрним підприємствам вижити у сучасних надскладних умовах, а також забезпечить можливості для подальшого розвитку на основі їх резильєнтності. В умовах глобальних змін та гібридних загроз пріоритетним завданням для аграрних підприємств стає забезпечення здатності їх

Таблиця 1

**Стратегічні імперативи інноваційного розвитку аграрних підприємств
за видами інновацій**

Вид інновацій	Стратегічні імперативи	Завдання
1	2	3
Технологічні (агровиробничі)	Біотехнології та біоінженерія	Впровадження екологічно стійких технологій, методів та практик, спрямованих на збереження біорізноманіття, ґрунтового покриву та водних ресурсів
		Нарощування обсягів органічного виробництва
		Перехід на біоекологічне землеробство
	Енергоефективність та енергоощадливість	Перехід на використання альтернативних джерел енергії
		Впровадження енергозберігаючих технологій, зокрема енергоефективних систем опалення та охолодження
Ресурсозбережність	Розробка та впровадження технологій глибокої переробки, вторинного використання сировини	
Зменшення парникових викидів	Розробка та впровадження інноваційних технологій мінімальної обробки ґрунтів, зменшення використання добрив, заміна мінеральних на азотні з контрольованим вивільненням поживних речовин, удосконалення систем зрошення, виробництво і використання біопалива	
Технологічні (цифрові)	Розумне землеробство та переробка	Впровадження робототехніки та інтернету речей для автоматизації і роботизації технологічних процесів
		Аналітика, моніторинг та управління процесами з використанням штучного інтелекту, хмарних сервісів, big data
		оцифрування інформації, та створення бази даних, що включатиме державний аграрний реєстр, геопросторові дані, насінневий реєстр, реєстр тварин тощо.
Продуктові	Інноваційні продукти сільського господарства	Створення й запровадження у виробництво нових видів продукції: сортів і гібридів сільськогосподарських культур; нових високопродуктивних порід тварин і птиці
	Інноваційні продукти переробки сільськогосподарської сировини	Виробництво харчових продуктів з підвищеною харчовою цінністю, функціональних харчових продуктів

Продовження Таблиці 1

1	2	3
Організаційні	Розбудова та розвиток інноваційної інфраструктури	Впровадження інноваційно-орієнтованої кластерної агровиробничої моделі
	Циркулярні бізнес-моделі	Перехід від лінійних на циклічні процеси виробництва
Управлінські	Антисипативне управління	Проектування бачення майбутнього та пошук/створення нових можливостей для розвитку
		Проактивність в ініціації змін для випереджального розвитку і прориву та попередження дисонансу (невідповідності), запобігання відсталості і досягнення стійкості за будь-яких умов
Маркетингові	Відповідальний food маркетинг	Пріоритетність здоров'я та якості життя населення, пропаганда та просування здорового способу життя, культури розумного споживання (усвідомленого та раціонального вибору і вживання продуктів харчування)
		Правдиве відображення інформації про продукт та його склад і походження
		Відповідальність за склад, харчову цінність та безпеку харчових продуктів
	Digital-маркетинг	Впровадження стратегії омніканальності взаємодії та комунікації з цільовою аудиторією
		Забезпечення присутності та проявленості в інформаційному просторі
	Брендинг	Позиціонування та цінності бренду
Імідж та репутація		

Джерело: створено авторами

відновлюватися і стійкості до нових потрясінь, що вимагає нових підходів до інноваційного розвитку.

Інноваційна діяльність сучасних аграрних підприємств має бути перш за все проактивною, що передбачає ініціацію пошуку і розробки проривних інноваційних ідей для удосконалення або оновлення продуктів, технологій, процесів, організації, маркетингу. Передумовою стійкості аграрних підприємств є їх відповідність сучасним викликам, потребам і запитам суспільства, досягненням науково-технічного прогресу та пріоритетам European Green Deal.

Висновок. Сучасні умови господарювання характеризуються надскладними викликами та потужними гібридними загрозами, і в той же час вони зумовлюють нові можливості для розвитку, реалізація яких вимагає активізації інноваційних процесів на нових засадах. Установлено, що каталізаторами інноваційного розвитку аграрних підприємств виступають стратегія сталого розвитку, прогрес в біотехнологіях та біоінженерії, цифрова революція,

а також нові запити суспільства на розумне виробництво та споживання, які у сукупності визначають пріоритети їх інноваційного розвитку.

Базуючись на зазначених пріоритетах, визначено стратегічні імперативи інноваційного розвитку аграрних підприємств, дотримання яких дозволить вибудувати високотехнологічний та відповідальний агробізнес. У короткостроковій перспективі це дозволить аграрним підприємствам не просто виживати чи відновлюватися, а швидко розвиватися, і головне – дасть можливість знизити вразливість до майбутніх нових криз, зневілювати їх негативні наслідки і забезпечить стійкість до наступних потрясінь, які стають дедалі складнішими і руйнівнішими.

Важливою умовою інноваційного розвитку аграрного сектору є активізація інноваційних процесів в усіх ланках продовольчої системи, починаючи з вирощування та переробки сільськогосподарської продукції, її зберігання, підготовки до продажу, і до транспортування та розподілу. Крім того, інновації мають охоплю-

вати як продукти та технології, так і процеси, організацію діяльності, маркетинг, логістику. Саме за комплексного та системного підходу

можливо досягти розвитку, високої ефективності, стійкості аграрного сектору та економічного зростання в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Becker, T, B Eichengreen, Y Gorodnichenko, S Guriev, S Johnson, T Mylovanov, K Rogoff and B Weder Di Mauro (eds) (2022) A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine. CEPR Press, Paris & London. URL: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/blueprint-reconstruction-ukraine>
2. «Велика агропереробка»: як збільшити додану вартість в агросекторі. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/22/688436/>
3. Бреус, С., & Дудник, О. (2023). Роль та значення інновацій у формуванні стратегій розвитку підприємств агропромислового комплексу України. *Економіка та суспільство*, (50). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-68>
4. Вдовенко Н. М., (2023). Наукові підходи до інноваційного розвитку агропромислового комплексу на засадах інституціоналізації в умовах міжнародної інтеграції. *Академічні візії*, (20). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/622>
5. Висновок за результатами опитування фермерів в Україні. URL: https://urb.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Farmers_Help_Final_06.03.pdf
6. Гончаренко, О., & Балацький, О. (2024). Інноваційні засади трансформації бізнес-моделей в аграрному виробництві. *Економіка та суспільство*, (59). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-117>
7. Гончаренко, О., Ненахова, М., Бокоч, О., & Владіміров, І. (2023). Інноваційні тренди розвитку суб'єктів агропромислового виробництва. *Food Industry Economics*, 15(2). DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v15i2.2676>
8. Гуророва О. О., Гуроров О. Особливості розвитку та напрями
9. удосконалення інноваційної діяльності в АПК. *Аграрні інновації*. 2023. № 17. С. 211–217. URL: <http://agrarian-innovations.izpr.ks.ua/index.php/agrarian/article/view/385/414>
10. Жегус О. В. Маркетинг можливостей як сучасна концепція розвитку суб'єктів господарювання в умовах глобальних викликів. *Бізнес Інформ*. 2023. № 8. С. 300–308. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-8-300-308>
11. Прокопишин, О., Полегенька, М., & Жидовська, Н. (2023). Інноваційні стратегії розвитку агробізнесу України в післявоєнний період. *Вісник Львівського національного університету природокористування. Серія Економіка АПК*, (30), 33–37. URL: <https://doi.org/10.31734/economics2023.30.033>
12. Савицька Н. Л., Жегус О. В., Михайлова М. В. Концептуальні засади контролю маркетингової діяльності в системі адаптаційного управління підприємством. *Економічний простір*. 2015. № 100. С. 161–170. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=ecpros_2015_100_17
13. Савицька, Н. Л., Афанасьєва, О. П. Маркетингова політика підприємств на вітчизняному ринку м'яса та м'ясопродуктів : монографія: Видавництво Іванченка І. С., 2017. 344 с. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/21812>
14. Савицька Н.Л. Основні тенденції суб'єктності в умовах становлення економіки знань. *Проблеми економіки*. 2012. № 1. С. 20–23. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2012-1_0-pages-20_23.pdf
15. Сільське господарство України за 2022 рік. Статистичний збірник. 2023. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf
16. Хахула Б. В. Інновації, як чинник прискорення науково-технічного прогресу в аграрному секторі України. *Агросвіт*. 2022. № 9–10. С. 79–85. DOI: [10.32702/2306-6792.2022.9-10.79](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.9-10.79)

REFERENCES:

1. Becker, T, B Eichengreen, Y Gorodnichenko, S Guriev, S Johnson, T Mylovanov, K Rogoff and B Weder Di Mauro (eds) (2022) A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine. CEPR Press, Paris & London. Available at: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/blueprint-reconstruction-ukraine>
2. «Velyka ahropererobka»: yak zbilshyty dodanu varnist v ahrosetori ["Large-scale" agro-processing: how to increase added value in the agricultural sector]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/22/688436/>

3. Breus S., Dudnyk O. (2023). Rol ta zachennia innovatsii u formuvanni stratehii rozvytku pidpryemstv ahropromysloвого комплексу Ukrainy [The role and significance of innovations in the formation of strategies for the development of enterprises of the agro-industrial complex of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-68>
4. Vdovenko, N. M. (2023). Naukovi pidkhody do innovatsiinoho rozvytku ahropromysloвого комплексу na zasadakh instytutsionalizatsii v umovakh mizhnarodnoi intehtratsii [Scientific approaches to innovative development of the agro-industrial complex based on institutionalization principles in the context of international integration]. *Akademichni vizii*, vol. 20. Available at: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/622>
5. Vysnovok za rezultatamy opytuvannia fermeriv v Ukraini [Conclusion based on the results of a survey of farmers in Ukraine]. Available at: https://urb.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Farmers_Help_Final_06.03.pdf
6. Honcharenko O., Balatskyi O. (2024). Innovatsiini zasady transformatsii biznes-modelei v ahrrnomu vyrobnytstvi [Innovative principles of transformation business models in agricultural production]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-117>
7. Honcharenko, O., Nenakhova, M., Bokoch, O., & Vladimirov, I. (2023). Innovatsiini trendy rozvytku subiektiv ahropromysloвого vyrobnytstva [Innovative trends in the development of agricultural production subjects] *Food Industry Economics*, vol. 15(2). DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v15i2.2676>
8. Hutorova O. O., Gutorov O. I. (2023) Osoblyvosti rozvytku ta napriamy udoskonalennia innovatsiinoi diialnosti v APK [Features of development and directions of improvement of innovation activity in the agro-industrial complex]. *Ahrarni innovatsii*, vol. 17, pp. 211–217. Available at: <http://agrarian-innovations.izpr.ks.ua/index.php/agrarian/article/view/385/414>
9. Zhehus O. (2023) Marketynh mozhlyvostei yak suchasna kontseptsiiia rozvytku subiektiv hospodariuvannia v umovakh hlobalnykh vyklykiv [Marketing of Opportunities as a Modern Concept for Business Development under the Conditions of Global Challenges]. *Biznes Inform*, vol. 8, pp. 300–308. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-8-300-308>
10. Prokopyshyn O., Polehenka M., & Zhydovska H. (2023) Innovatsiini stratehii rozvytku ahrobiznesu ukrainy v pisliavoienni period [Innovative strategies for ukrainian agribusiness development in the postwar period]. *Bulletin of Lviv National Environmental University. Series "AIC Economics"*, vol. 30, pp. 33–37. DOI: <https://doi.org/10.31734/economics2023.30.033>
11. Savytska N. L., Zhehus O. V., Mykhailova M. V. (2015) Kontseptualni zasady kontroliu marketynhovo diialnosti v systemi adaptatsiinoho upravlinnia pidpryemstvom [Conceptual principles of marketing activity control in the adaptive management system of an enterprise]. *Ekonomichnyi prostir*, vol. 100, pp. 161–170. Available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecpros_2015_100_17
12. Savytska, N.L., Afanasieva, O.P. (2017) *Marketynhova polityka pidpryemstv na vitchezniianomu rynku miasa ta miasoproduktiv: monohrafiia* [Marketing policy of enterprises in the domestic meat and meat products market: monograph]. Kharkiv: Vydavnytstvo «Ivanchenko I. S.», 344 p. (in Ukrainian)
13. Savytska N. L. (2012) Osnovni tendentsii subiektivnosti v umovakh stanovlennia ekonomiky znan [Main trends of subjectivity in the conditions of the knowledge economy formation. Economic issues]. *Problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 20–23. Available at: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2012-1_0-pages-20_23.pdf
14. Silske hospodarstvo Ukrainy za 2022 rik. Statystychnyi zbirnyk. 2023 [Ukrainian Agriculture in 2022. Statistical Compilation. 2023]. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf
15. Khakhula B. V. (2022) Innovatsii, yak chynnyk pryskorennia naukovo-tekhnichnoho prohresu v ahrrnomu sektori Ukrainy [Innovation as an accelerating factor of scientific and technical progress in the agricultural sector of Ukraine]. *Ahrosvit*, vol. 9–10, pp. 79–85. DOI: [10.32702/2306-6792.2022.9-10.79](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.9-10.79)